ИЗ ЛЕКСИКАТА НА НОВГОРОДСКИТЕ МИНЕИ ОТ 1095 - 1097 ГГ. (СЛОЖНИ ИМЕНА ЗА ЛИЦА ОТ ЖЕНСКИ РОД)

Ценка Досева (София)

Лексикалното богатство на най-ранните славянски датирани преписи на Служебните минеи - Новгородските минеи за септември, октомври и ноември от 1095 - 1097 г., издадени от И. Ягич[1], заслужава специално внимание, тъй като не разполагаме в оригинал със старобългарския корпус на Минеите.

Лексиката на НМ се отличава с разнообразие на имената за лица, което е свързано и със спецификата на химнографския жанр. Особено внимание заслужават суфиксните съществителни имена. Те заемат важно място при изграждане на строфичната структура на жанровите форми, включени са в определено словесно обкръжение. Наблюдава се съвместна употреба в един контекст на няколко имена за лица - близки по значение, словообразователни синоними, еднокоренни имена с различни суфикси, имена с един и същи суфикс и т. н.

Суфиксните имена за означаване на лица от женски род в НМ са представени с 52 съществителни с наставки -(**ьн**)**ица, -овица.**

Простите названия за лица от женски род със суфикс -(**ьн**)**ица, -овица** познати и на класическите старобългарски паметници (по-нататък КСП), са: **владꙑчица вьдовица дѣвица ꙁастѫпьница мѫченица отроковица помощьница пророчица родителница цѣсарица.** По честота на употреба в НМ те се подреждат така: **дѣвица** (93), **мѫченица** (88), **владъчица** (63), **отроковица** (57), **ꙁастѫпьница** (18), **родителница** (12), **цѣсарица** (9), **помощьница** (8), **вьдовица** (2), **пророчица** (2).

Не се откриват в КСП 27 лексеми: **въꙁбраньница, вѣньчьница, гоуби́телница, исходатаиница, ложьница, наставьница, обыщьница, питателница, поборьница, побѣдителница, повиньница, поспѣшьница, похваленица, правителница, причастьница, прѣдъвѣстьница, рожаница, слоужьбьница страдалица, съврьстьница, съвръꙁдрастьница, съвѣстьница, съобыщьница,**

[1] ***И. В. Ягич.*** Служебные минеи за сентябрь, октябрь и ноябрь в церковно славянском переводе по русским спискам 1095-1097 г. СПб., 1886; по-нататък НМ, а също и Мин IX, Мин X, Мин XI.

сѫстрадалица, сѫжителѣница, оучителѣница, ходатаица. От тях най-честотни за НМ са **ходатаица** (8), **съврѣстѣница** (3), **въѕбраньница, гоубителѣница, исходатаинница, питателѣница, поспѣшьница** са с по две употреби, 20 са хапакси за НМ[2].

Ще се спрем на сложните съществителни за лица от женски род с наставката -(**ьн**)**ица, -овица,** в НМ. Сред тях две са общи за НМ и за КСП. Това са лексемите с повече употреби - калката от гръцки **богородица** (249 в НМ и 48 в КСП) и **пръвомѫченица** (6 в НМ и 4 в КСП; за сравнение **пръвомѫченикъ** е хапакс за НМ). Останалите сложни имена не са засвидетелствувани в КСП.

богоносица (**бг҃оносица**) (1) - ‘*тази, която носи в себе си Бога*; *избраница на Бога’*.

Мин. XI, л. 43б, 7.XI. **канѡ҆ •в҃• ст҃ыꙗ матронъı• пѣ҆ •и҃• ермо҆• побѣдителѧ врага•**

Твоихъ потокъ• дъжди ст҃ыꙗ бл҃годѣти страстьныꙗ тоучꙗ бг҃оносице• потокъı исоушаꙗ• и ср҃дца вѣрныихъ• наслаженикмь всегда напаꙗющи• тѣмь тѧ чтемъ•:•

Лексемата е дадена у Срезн (Доп, 21)[3] в Миней за септември от XII в. В СлДрЯ XI-XIV (I, 263)[4] е посочен само Лобковски пролог от XIII в. В КСл XI-XVII[5] са цитирани Великите чети минеи, 18-23.XII, 1207 г. и Миней за септември от XII в., в СлРЯ XI-XVII[6] не е отбелязана. В Сл ЦСЛ (I, 68)[7] - ‘носящая в себе Бога’.

Думата се открива у Кл. Охридски, Слово за светите отци (първа редакция, л. 36)[8]. В КСП **богоносьнъ** - (3) Супр и **богоньць** (4) Ас Супр (СтСл, 96)[9].

---

[2] За имената на **-ьница** в НМ, липсващи в КСП, вж. ***Ц. Досева***. Поглед към лексиката на славянски минеи от XI-XIII в. (имена със суфикс **-ьница**). - В: Езикът и литературата - средство за (не)разбирателство (под печат).

[3] Материалы для Словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Т. I-III. И Дополнения. Спб., 1893-1912.

[4] Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.) Т. I-IV. М., 1988-1991. Т. VI. 1893-1912.

[5] Картотека Словаря русского языка XI-XVII вв. в Института по руски език “В. В. Виноградов” в Москва.

[6] Словарь рeсского языка XI-XVII. Вып. 1-23. М., 1975-1997.

[7] Словарь церковнославянского языка и русского языка. Т. I-VI. Спб., 1847.

[8] ***Климент Охридски***. Събрани съчинения. Т. II. С., 1977, с. 174.

богоотроковица (**бц҃оотроковица**) (2) - '*девица, която служи на Бога*' (св. Дева Мария, св. Богородица).

Мин XI, л. 120а, 21.XI. **вънесениѥ ст҃ꙑıа бц҃а въ ст҃аıа ст҃хъ• на слаⷭ• глаⷣ •s҃•**

Днⷣь съборъ вѣрьнꙑıа съшьдъшє сѧ дх҃вьно тържьствоуимъ• бц҃отроковицоу дв҃у бц҃ю въ цр҃квь гн҃ю приводимоу...

Зогр 88[10] - **бѡтроковицоу,** Скоп - **боѿроковицѫ** (л. 69а).

Мин XI, л. 125б, 21.XI. **канⷱо •в҃• пѣⷣ •ѳ҃• свѣтоносьнъ•**

Ис правьдникоу изиде• изъ акима и анꙑ• обътованию плодъ• бц҃окроковица мр҃ıа• ıако кадило приѧтьно млада соущи носитъ сѧ въ цр҃квь ст҃оую...

Зогр 88 - **бг҃ѡтроковица,** Брат - **бг҃оѿрокº вица,** Скоп - **бг҃оѿрокº вицє** (л. 67б).

Лексемата е позната и на други минейни ръкописи. В Миней за XII[11], 9.XII: **вєⷱр• на ст҃хїв• глаⷣ в҃• самоглаⷣ•... мариа богоотроковица оуготовакмаıа въ въселениѥ вьсѣхъ цьсарѧ вѣкъ и въ съзьданиѥ рода нашега...**; също **пѣⷣ •а҃• їрмⷣ• хⷣъ ражаєть сѧ... Чистоую дѣвоу богоотроковицю матєрь соущю съзьдавъшааго... .** В САНУ 361: **Днⷣь нєплодьнаıа анна ражᴬакть• бгоѿроковицоу... избранноу...** (л. 6а). **Богоотроковица** е добре известна

---

[9] Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков). Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки, Э. Благовой. М., 1994.

[10] За съпоставки са привлечени следните ръкописни минеи: Зогр 88 - Служебен миней за септември-ноември №88 от сбирката на Зографския манастир на Атон, сръбски, XIII в.; Брат - Братков миней. Служебен миней за септември-ноември от Народната библиотека Сърбия, Рс 647, сръбски, XIII в.; САНУ 361 - Празничен миней от САНУ, Белград №361, сръбски препис; Скоп - Скопски (празничен) миней от НБКМ №522, среднобългарски, XIII в.; Драг - Драганов (празничен) миней, копие на ръкописа в Архива на Й. Иванов в БАН, 52, №287, среднобългарски, XIII в.; Мин 897 - Служебен миней за ноември, НБКМ №897, среднобългарски, XIV в.; Пут мин - Путятин миней, древноруски препис от XI в.; Мин Дубр - Миней на Дубровски - древноруски препис от XI в.; С. - Служебен миней за септември и октомври от XII в., вж. ***И. Ягич,*** цит. съч., с. XXXIV-XXXIX; т. - Служебен миней за септември, XII-XIII в., вж. ***И. Ягич,*** цит съч., с. XXXIX-XLII.

[11] ***H. Rothe, E. M. Vereščagin***. Gottesdienstmenäum für den Monat Dezember nach den slavischen Handschriften der Rus' des 12 rnd 13 Jahrhunderts. Teil 2: 9. Bis 19. Dezember, Opladen, 1997, s. 26, 28; по-нататък - Миней за XII.

и на среднобългарските ръкописи, напр. Ман хр[12]; у българския химнописец Ефрем[13].

Представена е и у Дал[14] (I, 104) - '*Богоматерь, Богородица*'. Тук суфиксът -**овица** е вариант на суфикс -**ица.**

Срв. в НМ **отроковица** (57 употреби), в КСП с 28 употреби (СтСл, 424, 'девочка-подросток').

богородителница (**бородителница, богородителница**) (6) - '*тази, която е родила Бога; създателка*' (св. Богородица)

Мин IX, л. 45б, 7.IX. **пѣ ·s· бжьствьное се вьсе·**

Из неплодьнаго корене прозиабла еси... богородителнице· дво пресноблаженаіа·:·

Зогр 88 - **богородителнице· ...дво· бородителнице·**

Мин XI, л. 143б, 25.XI. **ка· катеринъı· гл[а] ·н· пѣ ·а· въроужена· Бцю тѫ проповѣдаемъ· прчстаіа... и родила кси паче всеіа твари· бородителнице· слова бжіа присносоущаго·:·**

Мин XI, л. 144а, 25.XI. **пѣ ·г· оутвьрьжи·**

...бородителнице прехвальнаіа·:· Мин 897 - **богородителнице·** Вж. и у Кл. Охридски[15].

Мин XI, л. 154а, 26.XI. **ка· георьгиа· пѣ ·а· гла ·в· въ глоубинѣ· Нбо бъı истиньно· слова нбснаго въ твоємь чревѣ· бородителнице...**

Мин XI, л. 166б, 29.XI. **пѣ ·ѳ· камъı нероуко·:·**

Просвѣти дша мокіа зѣници... бородителнице прчстаіа влдчце... (две суфиксни съществителни за лица от ж.р. в контекста).

Зогр 88 - **богородителнице·**

---

[12] Ман хр - Среднеболгарский перевод Хроники Константина Манассии в славянских литературах. С., 1988, с. 171.

[13] ***Предраг Матеич.*** Българският химнописец Ефрем от XIV век. Дело и значеение. С., 1982, с. 125, 128, 130, 145, 146.

[14] ***Вл. Даль.*** Толковый словарь живого великорусского языка. Т. I-IV. М., 1978-1980.

[15] ***Кр. Станчев, Г. Попов.*** Климент Охридски. Живот и творчество. С., 1988, с. 201.

В Миней за XII, 13.XII.: **Свѣ намъ восниа ѡ ложеснъ неискоусомужныхъ ти дво... Лоукиа• Бородителнице мати дво•:•** (с. 369).

У Срезн (Доп, 22); Микл[16] (с. 37), без посочване на източници; Вост[17] (с. 26); Рс[18] (с. 56); Р.Зет[19] (с. 162); Сл цсл (I, 70) - Миней за февруари; **богородителница** (1) - **паче естьства же того• бгородителнице родила еси** - Мин, Дубр[20], л. 11об17; **богородителнъ** (ГАм[21], с. 210.)

Думата е представена в среднобългарски ръкописи: Драганов миней (напр. л. 74), у химниписеца Ефрем[22], Норовски псалтир[23] (I, 121), Зографска грамота на Иван Александър от 1342 г.[24] (с. 587).

Среща се в препис от Климентовия цикъл "общи служби" в ръкопис от XII-XIII в.[25]

В КСП - **родителница** Супр (1) (СтСл, 583).

богорожаница (**борожаница**) (1) - '*тази, която е родила Бога*' (св. Богородица).

Мин IX, л. 54а, 8.IX. **рожьство стыа бца• каи• стѣи бци• пѣс •s• къ гоу ѡ кита•**

Приала еста• нбснъи даръ достоинъ бъ (вм. **ба**) **бжиа мтре• бомоудраа родителиа• того херовима• пребольшеѥ слово и борожаницоу•**

И. Ягич[26] дава: **-ницю** с. **боу рожаницю** т. В Зогр 88 - **словоу и боу родителницоу;** Брат - **боу рожаеньницоу** (л. 24а). В Драг липсва контекстът.

---

[16] ***Fr. Miklosich.*** Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Wien, 1977.
[17] ***А. Х. Востоков.*** Словарь церковнославянского языка. Т. 1-2. СПб., 1858-1861.
[18] ***Gj. Daničić.*** Rječnik književnih starina srpskih. U Beogradu, 1863-1864.
[19] ***R. Zett.*** Beiträge zur geschichte der nominakomposita im serbokroatishen. Köln, 1970.
[20] Словарь-индекс русской редакции древнеболгарского языка конца XI - начала XII вв. Т. I. Szeget, 1989, с. 35.
[21] ***В. М. Истрин***. Книги временныя и образныя Георгия Мниха. Хроника Г. Амартола в древнем славяно-русском переводе. Т. I. Пг., 1920.
[22] ***Предраг Матеић,*** цит.съц., с. 102.
[23] Норовская псалтырь. Среднеболгарская рукопись XIV века. Т. I.-II. С., 1989.
[24] ***Й. Иванов.*** Български старини из Македония. С., 1970.
[25] ***Станчев, Попов***, цит. съч., с. 137-138, 201.
[26] ***И. Ягич,*** цит. съч., с. 76.

Лексемата не е засвидетелствована в лексикографските източници. В Сл цсл (I, 70) богорожник - ‘*дерево*’; **богорождение** - Мин XI.

вѣньценосица (**вѣньченосица**) (1) - ‘*тази, която носи венец; увенчана е с венец, прославена’*.

Мин XI, л. 143б, 25.XI. **ка͡и• катєринꙑ• пѣ͡с •г҃• оутвьрьжи•:•**
Вольнꙑїмь си тєчєниємь• въмѣсти сѧ на ст͡ра вольноую• х҃воу подобѧщи сѧ и побѣдивъши свѣтьло. тьмѣ миродьрца (sic!)**• вѣньченосица іави сѧ• Єкатєрино бо҃приѧтьна•:•**

В Зогр 88 липсва канонът. В Мин 897 **вѣньценосица іави сѧ** (л. 177а). Срв. и в Пут мин[27] (4 май) - **бо҃мѫдраіа пелагиѥ• м҃ч҃це вѣньценосице** (с. 150). У Срезн, Уч сл[28], Сл цсл са цитирани НМ. Среща се и у Вост, Микл, СлРЯ XI-XVII, Дал. У Р.Цет (с. 307) **вѣньчьносица.**

В НМ са засвидетелствувани още **вѣньценосьць** (**вѣньцьносьць, вѣньченѣсьць, вѣньчьносьць**), около 20 употреби; **вѣньчьносьникъ** (1), **вѣньцедатєль** (1), **вѣньцедавьць** (1), **вѣньчьникъ** (3). Всички те не са представени в КСП.

истиньнородитєльница (1) - ‘*тази, която е истинска майка’* (за св. Богородица).

Мин XI, л. 26а-26б, 5.XI. **с҃тго мчн҃ки галатиона• и єпистимꙑ• пѣ͡с •д҃• єрмо͡с• из҃ горꙑ прѣсѣ•**
Ꙗзꙑкъ ѕємльнъихъ нє можєть въспѣти тѧ бо҃жию родитєльницю іавльшю сѧ• истиньнородитєльницѧ• прѣнопорочьно (вм. **прѣнєпорочьно**) **пр҃чстаіа• крьстіаномъ прибѣжищє•:•**

В приведения контекст се забелязват две суфиксни съществителни за лица от женски род - **родитєльница** и **истиньнородитєльница.**

В Зогр 88 думата липсва; в Брат - **истинѣ родитєльница** (л. 136а). В Мин 897 - **госпоᴬродитєльнице** (л. 38б). У R. Zett (с. 191) **господородитєльница.** В Сл цсл (I, 283) - **господородитєльница.**

---

[27] ***М. Мурьянов.*** Путятина минея на май (1-9 мая). - Palaeoslavica, VIII, 2000.

[28] ***П. Филкова.*** Староболгаризмы и церковнославянизмы в лексике русского литераурного языка. Учебный словарь. Т. I-III. С., 1986.

В лексикографските източници думата е отбелязана в Уч сл (I, 506) и у Срезн (I, 1145) само с примера от НМ. В СлДрЯ XI-XIV (IV, 172) е зафиксирано сложно съществително име с първи компонент **истиньно–** - **истиньноподвижникъ,** у Григорий Богослов, XIV в., л. 133в. Необходими са допълнителни проучвания за разпространението на **истиньнородителница** в славянската книжнина.

Срв. **богородителница** (НМ).

невѣстородителница (1) - ‘*невеста и майка, Дева-майка’*.

Мин IX, л. 61а, 8.IX. **ка͡и •в͞• аньдрѣа• пѣ͡с •ѳ͞• їрмо͡с• инъ чюже єсть мт͞рьмъ д͞вою бъıти•**

Прозѫбла єси невѣстородителнице• б͞омѫдраıа анно• ıз ложеснъ паче надежа и ѿ обѣщанıа• д͞вонасаженъıи цвѣтъ...

Лексемата се открива единствено у Срезн (II, 369) и в Уч сл (II, 700) само с примера от НМ. Срв. в Сл цсл (I, 429) с първи компонент **невѣсто–**: **невѣстоводитель, невѣстокрасителница.** У Микл (с. 423) **невѣстоводьць, невѣстокраситель.** У R. Zett (с. 234) - **невѣстокраситель.**

Срв. в КСП (СтСл, 361) употребени самостоятелно в един контекст и двете съставки на сложната дума **невѣстородителница – невѣсто. и родителнице чиста** Супр, 251, 11-12.

побѣдоносица (1) - ‘*тази, която носи победи; победителка’*.

Мин IX, л. 176а, 30.IX. **кано͡и •в͞• пѣ͡с •н͞• седмь седмицею• мч͞ническъıими противленıї• д͞въı ѕмıа лютаго• въ ран сластию окрадъшьго• еугоу• ниѕложили соуть• и побѣдоносица ıавиша сѧ• съ гаиною и рицимиею състрадалицею всѧ пѣвающа• сц͞нıї•:•**

В контекста се откриват две суфиксни съществителни за лице от ж. род: **побѣдоносица** и **състрадалица.**

У Срезн (II, 991) и в СлРЯ XI-XVII (вып. 15, 123) са цитирани само НМ. В Сл цсл (II, 936) - в Пролог за май; Вост (II, 57) - в Октоих; у Микл (с. 583) са посочени речникът на Алексеев[29] и сръбски октоих от 1484 г.; Дал (III, 139).

[29] ***П. Алексеев.*** Церковный словарь. СПб., изд. 4., 1-5, 1817-1819.

Срв. в НМ - **побѣдоносьць** (10), **побѣдительница** (1), **богопобѣдьникъ** (1), отсъствуващи в КСП, и **побѣдитель** (15), **побѣдьникъ** (2), познати и на КСП.

росодавица (4) - '*тази, която праща росата на изцелението, дава облекчение, носи изцеление*' (преносно).

Мин IX, л. 25б, 4.IX. **пѣ͡с ·з҃· ермо͡с· росодавичю**

Зогр 88 - **росодавицоу.**

Мин IX, л. 164б, 28.IX. **прⷡнго ѻ҃ца нашего исповѣдьника харитона... пѣ͡с ·з҃· крмо͡с· въ пещи огньнѣ·**

Ꙗко въ пещи искоушениї· ражьженъмь божьствъмь росодавице· блг҃дти съ нб҃си посѣтивъши тебє прⷡбнє· блг҃нъ·:·

У И. Ягич[30] - **росодавьца блг҃дѣть** с.т. Според И. Ягич стихирата е трябвало да се преведе: **ако въ пещи искоушении раждьженикмь божиа росодавьча благодѣть.**

Зогр 88 - **ꙗко вь пещи искоушении раж͡аєженъмь бж͡ства росою· свѣтодавьца блг҃одѣть...**

Мин X, л. 29б, 10.X. **кано͡и стг҃го филипа диакона· пѣ͡с ·з҃· їрмо͡с· росодавицоу·:·**

Мин XI, л. 162а, 28.XI. **стг҃го м҃нка стєфана новаго· пѣ͡с ·з҃· ро͡сд҃о͡авицоу·**

Мин 897 - **росодавицѫ** (л. 204б).

Срв. - в цикъл предпразнични стихири за Рождество Христово[31]: **пѣ͡с ·н҃· їрм͡с· чюдо прѣвеликоѥ росодавицоу оубо пещь· жгнѣ жбразова жбразь... ꙗкоже бо жгнь бж͡ствьнъı дв҃оую же проидє чистоую...**

У Микл (с. 804) - **росодавица** в Цветен триод; отделя и **росодавьць,** като посочва Сл цсл. В Сл цсл (IV, 72) - **росодавьць.** У Срезн (III, 167) е цитиран Мин IX, л. 164б (вж. по-горе). У Вост (II, 156). В КСП **роса, росити** (СтСл, 585).

---

[30] ***И. Ягич,*** цит. съч., с. 217.

[31] Думата се открива в Празничен миней Хлуд 166, ГИМ, вж. ***Станчев, Попов***, цит. съч., с. 160.

Анализът на тази сложна дума се нуждае от допълнителни уточнения.

свѣщєносица (**сщносица**) (2 идентични контекста) - ‘*тази, която носи свещ, светилник*’ (т.е. светлина).

Мин XI, л. 113а, 20.XI. **прєдъпразднъство стꙋıа бца... стхира• на ги возв• гласа •а• нбснъıимъ чи•**

Сщноносица (вм. **свѣщєносица**) **двъı приснодвоꙋю• Свѣтъло поутъ творящє...**

В Зогр 88 - **свѣтоносицє двъı;** в Брат липсва; в Мин 897 (л. 140а) **свѣщєносица.**

Вторият контекст помага за изясняване на грешката в първия.

Мин XI, л. 120б, 21.XI. **вѣнєсєник** (sic!) **стꙋıа бца въ стаıа стхъ• на хвалитє га• гласа •а• нбснъıїмъ•:•**

Сщносица двъı приснодвоꙋю• свѣтъло поутъ творяща...

В Зогр 88 и Брат - не се открива. У Срезн (III, 314) неправилно е дадена **свящєноносица** с цитиране на НМ. У Микл (с. 832) думата е представена без позоваване на източници. В Уч сл (III, 1164) - Миней за май, XII в. Семантичния компонент ‘божествена светлина’ съдържат съществителните **свѣтоносьць** (1), **свѣтодавьць** (7), **свѣтодатєль** (2), и трите в НМ, но непознати на КСП.

страдоносица (1) - ‘*тази, която понася страдания; мъченица*’.

Мин IX, л. 66б, 10.IX. **стхъ мчнць минодоръı и нумфѡдоръı и митродоръı• ина• гласа •з• поа• стии твои ги•**

Страдоносица мчнца єстьствъмь и чстотою пьрьвою и крѣпостью вътороє оудрьжаша• Тѣмь бо и англъı непрѣстаньно просятъ• Наслѣдиша бо страстьми въıшє єстьства вѣньчаємъı ѿ подающаго мирови вєлью млсть•

В контекста **страдоносица** и **мчнца** са синоними.

В Зогр 88 думата не се открива; в Брат - **строносицє** (л. 29б).

В лексикографските източници присъствува **страстоносица** (Сл цсл, IV, 234; Дал, III, 334). У Срезн (III, 532) и Уч сл (III, 1274) **страдоносица** - само с примера от НМ. В КСП **страдати, страдьба** (СтСл, 626-627).

Срв. в НМ: **страдалица** (1), **състрадалица** (1), **страстотрьпица** (2).

Срв. и в НМ (най-общо със значение ‘мъченик за вярата’): **мъногострастьникъ** (2), **прьвострадальникъ** (1), **прьвострадальць** (1), **страдальць** (56), **страстодавьць** (1), **състрастьникъ** (1), **тожестрастьникъ** (1); в НМ и в КСП: **страстоносьць** (3 в Супр), и **страстьникъ** (5 в Супр).

страстотрьпица (**стр҃пца**) (2) - *‘тази, която търпи или е търпяла страдания (за вярата); мъченица’.*

Мин IX, л. 120а, 19. IX. **кано҆н҃• соуса́нѣ• пѣ҆с҃ •и҃• ис пламене́ ст҃ы́мъ•**

Свѣтлаѩи сѧ добротою вьседьржителѧ• немощи въспри́имъши• крѣпъ́цѣ на тѣ́ло си• палицами непрѣ́станьно бие́ма• радоуѭщи съ• мч҃не́ ст҃рпце́• словоуща́ѧ соуса́но•:•

В контекста са синонимичните названия **мч҃ница** и **ст҃рпца.**

Мин IX, л. 120б **пѣ҆с҃ •ѳ҃• ба҃ и чл҃вкомъ•:•**

И нъı любовью творѧщаѧ тѧ (вм. **ти**) **чьстьное бо҃моудраѧ ст҃рпце́ ликованиѥ• къ хр҃ѹ вл҃дцѣ въспомѧнѣ́тє...**

В Зогр 88 липсва канонът.

Лексемата е представена оскъдно в речниците. У Срезн (III, 542); в Уч сл (III, 1278) само с примера от НМ; Микл (с. 889) в сръбски пролози и др.; Сл цсл (IV, 234); Дал (III, 336). В Усп сб[32] (с. 697). В КСлРЯ XI-XVII - в Стихирар от XII в.: **прѣдъста дѣвица и страстотьрпица и моученица** (л. 18). Думата е засвидетелствувана в среднобългарския Бдински сборник от 1360 г.[33] В РРОДД[34] - **страстотєрпца** ж.р.

Срв. **страстотрьпьць** (НМ) и КСП (5 примера в Супр). Вж. по-горе **страдалица.**

хладодавица (4) - ‘*тази, която дава прохлада, изцеление’* (преносно).

---

[32] Успенский сборник XII-XIII вв. М., 1971.

[33] Вж. ***R. Zett***, цит. съч., с. 269.

[34] Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. С., 1974, с. 481.

Мин IX, л. 119а, 19.IX. **кано͡и соусанѣ• пѣ͡с •ѕ҃• їрмо͡с• хладодавицоу•:•**

Мин IX, л. 139а, 23.IX. **ѕачатиє с҃т҃го і҃ѡ пр҃дча• пѣ͡с •ѕ҃• їрмо͡с• хладодавицоу•:•**

Зогр 88 - **хладодавицоу оубо;** Брат - **хладодавицоу ѹбо пє҆ч҃•**

Мин IX, л. 167а, 28.IX. **кано͡и с҃т҃го вѧчеслава• пѣ͡с •ѕ҃• крмо͡с• хладодавицѹ•:•**

Мин XI, л. 173а, 30. XI. **ст҃͡га ап͡сла андрєа• ка͡и •в҃• гла͡с •ѕ҃• андрѣа• пѣ͡с •ѕ҃• хладодавицѹ•:•**

Лексемата се появява в един и същи ирмос. В Пут мин[35], 3.V, л. 11 **пѣ͡с •ѕ҃• хладодавицѧ бо пєць•:•** също в Миней Син 166[36]; в Миней за XII, 14.XII: **пѣ͡с •ѕ• їрм҆•** хладодавицю (с. 409); Драг[37] - **пѣ͡с •ѕ҃• їрмо͡с• хладодавицѧ оубо пєць сътвори.**

У Микл (с. 1091) - **хладодавица** - в Цветен триод от XVI в., за пещта - в южнославянски палимпсест от XII-XIII в. и **хладодавьць;** Срезн - единствено **хладодавьць** от НМ; в КСлДрЯ XI-XIV[38] **хладодавьць** с два примера; в КСлРЯ XI-XVII няма съществителни с първи компонент -**хладо**-. В КСП - само **хладъ,** прен. '*прохлада, свежест*' Евх (СтСл, 761).

Срв. в НМ **прохладитєль** (1) - '*този, който носи прохлада, изцеление*' (Мин IX, 25.IX, л. 141а). **Хладодавица** отсъства в КСлДрЯ XI-XIV в. и в КСлРЯ XI-XVII в. Необходими са допълнителни проучвания във връзка със семантиката и функционирането на тази дума в най-старите славянски химнографски ръкописи.

Около една трета от имената за лица от ж. р. на -(**ьн**)**ица, -овица** не се откриват в лексикографските източници или са представени само с позоваване на НМ. Останалите са редки лексеми, като с най-много употреби е **богородитєльница** (6). Сред общите с КСП суфиксни

[35] ***М. Мурьянов***, цит. съч., с. 145.
[36] ***М. Мурьянов***, цит. съч., с. 145.
[37] ***Й. Иванов***, цит. съч., с. 365.
[38] Картотека Словаря древнерусского языка XI-XIV вв. в Института по руски език "В. В. Виноградов", Москва.

названия за лица от женски пол първо място заема **богородица** (249), а сред суфиксните от мъжки пол - **мѫченикъ** (543 случая)[39].

Част от композитата на -(**ьн**)**ица, -овица** не се откриват в лексикографските източници или са представени само с позоваване на НМ. Това са: **богорожаница, истиньнородитєльница, невѣстородитєльница, страдоносица.** За повечето съществителни най-ранната фиксация е в НМ.

По семантика анализираните имена са свързани с християнската символика, срещат се като названия на св. Богородица (най-често) и на светите мъченици - св. Матрона, св. Катерина, св. св. Гаина и Рипсимия, св. св. Минодора, Нимфодора и Митродора, св. Сусана, чиято дейност е достойна за уважение, възхвала и подражание. В сферата на поетиката и стилистиката на химнографския жанр ролята на тези сложни названия не е за пренебрегване. Не се откриват имена с отрицателно значение. Преносно са употребени **росодавица** и **хладодавица.**

Преобладават композитата с първа съставка **бого-** (**богоносица, богоотроковица, богородитєльница, богорожаница**); **страдо-** и **страсто-** са синонимични (**страдоносица, страстотрьпица**), както и **росо-** и **хладо•** (**росодавица, хладодавица**). Сред вторите компоненти най-честотни са **-носица** (5): **богоносица, вѣньценосица, побѣдоносица, свѣщєносица, страдоносица; -родитєльница** (3): **богородитєльница, истиньнородитєльница, невѣстородитєльница; -давица** (2): **росодавица, хладодавица.**

За някои от думите могат да се намерят съотносителни имена от мъжки род в КСП: **богоносица - богоносьць** Ас, Супр; **страстотрьпица - страстотрьпьць** Супр; срв. и **страдоносица - страстоносьць** Супр. Също така вторите съставки на сложните образувания **богоотроковица, богородитєльница - отроковица, родитєльница** се употребяват и самостоятелно в КСП.

В древноруски минейни преписи от XI в. се откриват **богородитєльница** Миней на Дубровски, **богоотроковица,**

---

[39] За хапаксите със суфикс **-ьникъ** в НМ вж. ***Ц. Досева***. Наблюдения над гапаксами с суффиксом **-ьникъ** со значением лица в Новгородских минеях 1095-1097 гг. - В: Юбилеен сборник, посветен на 95 г. от рождението на проф. Н. М. Дилевски (под печат).

богородителъница, вѣньценосица, побѣдоносица, хладодавица Путятин миней и др.

Много от имената се появяват в среднобългарски ръкописи - **богоотроковица** - Скопски миней, Манасиева хроника, у българския химнописец Ефрем; **богородителъница** - Драганов миней, у химнописеца Ефрем, Норовски псалтир, Зографска грамота на Иван Александър от 1342 г.; **страстострьпица** - Бдински сборник от 1360 г.; **хладодавица** - Драганов миней. В съчиненията на Кл. Охридски са засвидетелствувани напр. **богоносица, богородителъница.**

Както се вижда от приведения материал, Новгородските служебни минеи от 1095-1097 г. съдържат интересна лексика, която не бива да остава незабелязана и при изследването на старобългарското словно богатство.

LEXICAL MATERIAL IN THE MINEI FROM NOVGOROD OF 1095-1097 C.

Cenka Doseva

Summary

In the article are discussed 13 compound-suffixal formations (feminine gender, in **-ьница, -овица: богоносица, богоотроковица, богородителъница, богорожаница, вѣньценосица, истиньнородителъница, невѣстородителъ-ница, побѣдоносица, росодавица, свѣщеносица, страдоносица, страстотрьпица, хладодавица**) in the Minei from Novgorod of 1095-1097 c., which are missed in the Corpus of classical Old Bulgarian Manuscripts. These nouns are not (or only insufficiently) attested in dictionaries; some of them are registered in dictionaries solely with quotations from the Minei. Some of these words occurred in later medieval Bulgarian sources. This lexical material has an important meaning for Old Bulgarian Lexicology.